

ศัพท์ทางไวยากรณ์ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ศัพท์เฉพาะทางไวยากรณ์ที่จะใช้ต่อไปนี้มีทั้งศัพท์เฉพาะที่มีใช้อยู่แล้วในตำราไวยากรณ์สันสกฤตของนักไวยากรณ์อินเดีย และมีทั้งศัพท์บัญญัติที่บัญญัติขึ้นหรือผู้เขียนได้บัญญัติขึ้นเองจากตำราไวยากรณ์ที่เขียนโดยชาวตะวันตก ศัพท์เฉพาะเหล่านี้ อาจแบ่งเป็นจำพวกต่าง ๆ ได้ ดังต่อไปนี้

1. ศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับเสียงสระและพยัญชนะในภาษาสันสกฤต รวมทั้งการผสมสระและพยัญชนะเหล่านั้น เข้าเป็นพยางค์
2. ศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับกริยาและการแจกกริยา
3. ศัพท์เฉพาะประเภทอื่น ๆ

ในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ปรากฏว่ามีปัญหาเกี่ยวกับศัพท์เฉพาะเป็นอันมาก คือ คนไทยนิยมใช้ภาษาสันสกฤตในการบัญญัติศัพท์ แต่ในขณะที่เดียวกันก็นิยมใช้ภาษาบาลีด้วย มีสมาสเป็นจำนวนมากที่ใช้ภาษาบาลีสมาสกับสันสกฤต โดยเฉพาะอย่างยิ่งศัพท์เฉพาะในตำราไวยากรณ์ไทย ซึ่งนักปราชญ์ไทยได้บัญญัติไว้จนเป็นที่คุ้นเคยของคนไทยโดยทั่วไป ดังนั้นผู้เขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงขอยกถ้อยคำที่คุ้นเคยกันมา เพื่อความสะดวกแก่ผู้เคยชินกับศัพท์ที่เคยใช้ในภาษาไทย และไวยากรณ์ไทย ถ้าหากศัพท์ใดเป็นที่ใช้กันแพร่หลายในภาษาไทยแล้ว จะใช้โดยไม่คำนึงว่า เป็นบาลีหรือสันสกฤต หรือทั้งสองภาษารวมกัน เช่น โยษฐะ ถึงแม้ภาษาบาลีจะชื่อว่า *otthaja* และภาษาสันสกฤตชื่อว่า *osthya* ก็ตาม แต่ก็ใช้ตามแบบที่ใช้ในตำราไวยากรณ์ไทยโดยทั่วไป

2.1 ศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับเสียงสระและพยัญชนะ รวมทั้งพยางค์ในภษา สันสกฤต

ตัวอักษรที่ใช้เขียนในภาษาสันสกฤตเรียกว่า วรรณะ (varna)

2.1.1 สระ (svara) ในภาษาสันสกฤตมีทั้งหมด 14 ตัว ได้แก่

		สั้น (รัสสระ)	ยาว (ทิมะ)
สระเดี่ยว (Simple Vowels)	กัณฐะ (guttural)	a	ā
	तालु (palatal)	i	ī
	ओष्ठ (labial)	u	ū
	मूत्र (lingual)	r̥	r̄
	दन्त (dental)	l̥	[l̄]
สระประสม (Diphthongs)	तालु (palatal)	e	āi
	ओष्ठ (labial)	o	āu

โดยปรกติสระจะแบ่งออกเป็น 3 ชั้น

1. ชั้นปรกติ (Simple) ได้แก่ a, ā, i, ī, u, ū, r̥, r̄, l̥, [l̄]
2. ชั้นคุณ (guna) ได้แก่
 - a, ā เป็นชั้นคุณของ a และ ā ตามลำดับ
 - e เป็นชั้นคุณของ i, ī
 - o เป็นชั้นคุณของ u, ū
 - ar เป็นชั้นคุณของ r̥, r̄
 - al เป็นชั้นคุณของ l̥, [l̄]
3. ชั้นพฤติ (vrddhi) ได้แก่
 - ā เป็นชั้นพฤติของ a, ā
 - āi เป็นชั้นพฤติของ i, ī
 - āu เป็นชั้นพฤติของ u, ū

$\bar{a}r$ เป็นชั้นพद्यของ r, \bar{r}

$\bar{a}l$ เป็นชั้นพद्यของ $l, [\bar{l}]$

การทำให้สระมีเสียงยาวออก (เช่น $a \rightarrow \bar{a}$) เรียกว่า ทีฆะ

การทำให้สระมีเสียงสั้นลง (เช่น $\bar{a} \rightarrow a$) เรียกว่า รัสสะ

การทำให้สระชั้นปรกติเปลี่ยนเป็นชั้นคุณ เรียกว่า ลงคุณ แต่ถาทำให้สระชั้นปรกติเปลี่ยนเป็นชั้นพद्य เรียกว่า พद्यสระ

การทำให้สระเสียงสั้นมีเสียงยาวออก หรือทำให้สระชั้นปรกติเปลี่ยนเป็นชั้นคุณหรือชั้นพद्य หรือทำให้สระชั้นคุณเปลี่ยนเป็นชั้นพद्य ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า การเพิ่มระดับสระ

การทำให้สระเสียงยาวมีเสียงสั้นลง หรือทำให้สระชั้นคุณหรือชั้นพद्यเปลี่ยนเป็นชั้นปรกติ หรือทำให้สระชั้นพद्यเปลี่ยนเป็นชั้นคุณ ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า การลดระดับสระ

หมายเหตุ การเรียกชื่อ ที่เกิด และชนิดของสระและพยัญชนะที่ใช้ในที่นี้ เรียกตามที่ใช้ในหลักภาษาไทย (ซึ่งบางครั้งไทยก็รับมาจากภาษาบาลี) หรือผู้เขียนบัญญัติขึ้นเอง โดยเทียบมาจากตำราของตะวันตก สำหรับชื่อภาษาสันสกฤตจะเทียบไว้เป็นตัวโรมันดำจำเป็น

2.1.2 พยัญชนะ (Vyañjana) มีดังต่อไปนี้

วิสรรค (visarga) h

อนุสวาร (anusvāra) m บางที่มีอนุนาสิก คือ \tilde{m}

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

		สถิต อโฆษะ	ชนิต อโฆษะ	สถิต โฆษะ	ชนิต โฆษะ	นาสิกย ¹
พยัญชนะ ที่ไม่ ออกเสียง (Mutes: mūga)	กัณฐะ (guttural)	k	kh	g	gh	ṅ
	तालुचः (palatal)	c	ch	j	jh	ñ
	मूथचः (lingual, cerebral)	ṭ	ṭh	ḍ	ḍh	ṇ
	तन्तचः (dental)	t	th	d	dh	n
	ओष्ठचः (labial)	p	ph	b	bh	m
พยัญชนะกึ่งสระ หรืออรรษสระ (Semi-vowels: antahsthaḥ)	तालुचः (palatal)				y	
	मूथचः (lingual, cerebral)				r	
	तन्तचः (dental)				l	
	ओष्ठचः (labial)				v	
พยัญชนะอุสม หรือเสียดแทรก (Sibilants: ūṣman)	तालुचः	ś				
	मूथचः	ṣ				
	तन्तचः	s				
	glottal	h				

ในสมัยพระเวทมี 1 เพิ่มขึ้นอีก 1 ตัว ซึ่งได้เปลี่ยนไปใช้ ḍ แทนตั้งแต่ก่อนสมัย
มหากาพย์แล้ว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พยัญชนะที่ไวยากรณ์บาลีของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส
เรียกว่า นาสิกภูฐานช นั้น ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า nāsikya และจะเรียกในวิธานิพนธ์
นี้ว่า "นาสิกย"

W.D. Whitney เรียก h ว่าเป็น aspiration คือเสียงลมหายใจออก...
แต่นักไวยากรณ์คนอื่น ๆ เช่น A.A. Macdonell กล่าวว่า เป็นพยัญชนะเสียงคเทก

พยัญชนะสังโยค (Cluster of consonants) หมายถึง กลุ่มของพยัญชนะ
มากกว่า 1 ตัว หากมีเพียงตัวเดียวเรียกว่า พยัญชนะเดี่ยว (Simple consonant)

2.1.3 พยางค์ในภาษาสันสกฤต

พยางค์ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า aksara ทั้งนี้เพราะในการเขียนตัว
เทวนาครีเขียนพยัญชนะกับสระไปด้วยกัน หนึ่งพยางค์ต่อสระหนึ่งตัว ไม่ว่าจะเขียนพยัญชนะกี่ตัว
ความหมายของ aksara จึงนับเป็นหน่วยในการเขียน มีใจหน่วยของเสียง พยางค์แบ่ง
ได้เป็นสองชนิดคือ พยางค์ครุ และพยางค์ลหุ

พยางค์ครุ (เป็นชื่อที่เรียกกันตามฉันทลักษณ์ไทย ส่วนในสันสกฤตเรียก
guru) คือพยางค์ที่ประกอบด้วยสระเสียงยาว หรือสระเสียงสั้นแท้มีพยัญชนะสังโยคตาม
หลัง หรือจะมีอนุสवारหรือวิสรรคตามหลังก็ได้ นอกนั้นเป็นพยางค์ลหุ (laghu)

2.1.4 เครื่องหมายบอกระดับเสียง (Pitch accent) ในภาษาพระเวท

ภาษาเขียนในสมัยพระเวท จะมีเครื่องหมายบอกระดับเสียงบนหรือใต้พยางค์
ด้วย ระดับเสียงในภาษาสันสกฤตแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ¹ คือ

1. udatta เสียงสูง ถ้าเขียนเป็นอักษรเทวนาครีจะไม่แสดงเครื่องหมายใด ๆ แต่ถ้าเขียนเป็นอักษรโรมันจะแสดงด้วยเครื่องหมาย ˊ เหนือพยางค์
2. anudatta เสียงต่ำ ถ้าเขียนเป็นอักษรเทวนาครีจะแสดงด้วยเครื่องหมาย ˋ ใต้พยางค์

¹ Max Müller, A Sanskrit Grammar for Beginners (2d ed.;
London : Longmans, Green & Co., 1870), pp. 397-400.

3. Svarita เป็นเสียงซึ่งมีขึ้นมีลงอยู่ในพยางค์เดียวกัน ถ้าเขียนเป็นอักษรเทวนาครีจะแสดงด้วยเครื่องหมาย 1 เหนือพยางค์

อย่างไรก็ตาม ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ หากกล่าวถึงเครื่องหมายบอกระดับเสียงลอย ๆ จะหมายถึงเครื่องหมายบอกระดับเสียงชนิด udatta ซึ่งเป็นชนิดสำคัญที่สุด และถ้าจำเป็นก็จะใส่เครื่องหมายเช่นเดียวกับตำราไวยากรณ์ทั่ว ๆ ไป ซึ่งเขียนภาษาสันสกฤตโดยใช้อักษรโรมัน

2.2 ศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับกริยาและการแจกกริยาในภาษาสันสกฤต

ธาตุ (Root) คือรูปคำเดิมของกริยาก่อนที่จะนำมาแจกรูปเพื่อใช้ในประโยค

ธาตุรูปที่ประกอบด้วยสระชั้นสูงกว่า หรือมีพยัญชนะมากกว่า เรียกว่า ธาตุที่มีรูปแรงกว่า (Strong form) การทำให้ธาตุมีรูปเช่นนี้เรียกว่า การทำให้ธาตุมีรูปแรงขึ้น (Strengthening)

ธาตุรูปที่ประกอบด้วยสระชั้นต่ำกว่า หรือมีพยัญชนะน้อยกว่า เรียกว่า ธาตุที่มีรูปอ่อนกว่า (Weak form) การทำให้ธาตุมีรูปเช่นนี้เรียกว่า การทำให้ธาตุมีรูปอ่อนลง (Weakening)

ธาตุจะไข้ประกอบเป็นกริยาได้ 2 ชนิด คือ กริยาอาชยาศและกริยาภิกต โดยกริยาอาชยาศ (Finite Verb) จะไข้แจกด้วยวิภคตืออาชยาศ ส่วนกริยาภิกต (Non-Finite Verb) จะไข้แจกด้วยวิภคตึนาม

กริยาอาชยาศ แบ่งออกได้เป็น 3 ชั้น

1. กริยาชั้นที่หนึ่ง (Primary Conjugation) คือกริยาชนิดที่มีความหมายเป็นกลาง ๆ ไม่มีความหมายอะไรเป็นพิเศษ แบ่งเป็น 10 หมวด แต่ละหมวดมีปัจจัยประจำหมวดธาตุเป็นของตนเอง เรียกว่า วิภคณปัจจัย (vikaranapratyaya)

2. กริยาชั้นที่สอง (Secondary Conjugation) คือกริยาที่มีความหมายเป็นพิเศษต่างจากกริยาชั้นที่หนึ่ง มีปัจจัยของตนเอง ไม่ต้องลงปัจจัยประจำหมวดธาตุเหมือนกริยาชั้นที่หนึ่ง มีอยู่ 5 ชนิด คือ

กริยากรรมวาจก	(Passive)	
กริยาการีต	(Causative)	
กริยาบอกความปรารถนา	(Desiderative)	
กริยาบอกความแน่น	(Intensive หรือ Frequentative)	
กริยานาม	(Denominative) ชนิดนี้เป็นชนิดพิเศษ เพราะสร้างจากนามศัพท์ ไม่ได้สร้างจากธาตุ นักไวยากรณ์บางคนเรียกว่า นามธาตุ	

3. กริยาชั้นที่สาม (Tertiary Conjugation) คือกริยาชั้นที่สองตั้งแต่สองชนิดขึ้นไปมาผสมกัน มีความหมายที่แปลจากข้างหลังไปข้างหน้า

ธาตุซึ่งจะนำไปสร้างเป็นกริยาทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จะต้องลงปัจจัยเสียก่อน จึงจะนำไปแจกวิภคต์คืออาชยาค ซึ่งบอกบุรุษ พจน์ กาล และอรรณ ได้ ธาตุที่ลงปัจจัยแล้ว แต่ยังไม่ได้แจกวิภคต์เรียกว่า คำกริยา (Verbal Stem)

บุรุษ (Person) มีอยู่ 3 ได้แก่ บุรุษที่ 1 หมายถึงผู้พูด บุรุษที่ 2 หมายถึงผู้ฟัง บุรุษที่ 3 หมายถึงผู้ที่กล่าวถึง ในภาษาสันสกฤตจะกลับกัน คือ ประถมบุรุษ หมายถึงผู้ที่กล่าวถึง มัชยัมบุรุษหมายถึงผู้ฟัง อุดมบุรุษหมายถึงผู้พูด ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้เรียกบุรุษที่ 1, 2, 3 ตามหลักไวยากรณ์ของตะวันตก เพื่อความสะดวกในการใช้เทียบกับภาษาตะวันตกในตระกูลเดียวกัน

พจน์ (Number) ในภาษาสันสกฤตแบ่งเป็น 3 พจน์ คือ เอกพจน์ (Singular), ทวิพจน์ (Dual) และพหูพจน์ (Plural)

กาล (Tense) หมายถึงเวลาที่กระทำกริยา แบ่งเป็น 3 กาล คือ ปัจจุบันกาล (Present Tense), อดีตกาล (Past Tense) และอนาคตกาล (Future Tense)

แต่ละกาลต่างก็มีกาลและอรรถย่อยลงไปอีก คือ

ก. ปัจจุบันกาล แบ่งเป็น

1. กวติวิภคฺติหรือปัจจุบันกาลธรรมดา (Present Indicative)
2. ปัญจมีวิภคฺติหรือกริยาบอกความสั่ง (Imperative Mode)
3. สัปตมีวิภคฺติหรือกริยาบอกความชวน (Optative or Potential Mode)
4. หยัสตนวิภคฺติหรือปัจจุบันกาลไกลอดีต (Imperfect)

ปัจจุบันกาลทั้ง 4 นี้ มีชื่อเรียกว่า Conjugational Tenses and Modes ส่วนอาคิส์วิภคฺติหรือกริยาบอกความอวยพร (Benedictive or Precative) รวมอยู่ในกริยาบอกความชวนด้วย แม้จะแจกวิภคฺติต่างกัน

ข. อดีตกาล แบ่งเป็น

1. ปโรกษาวิภคฺติ (Perfect) แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

ปโรกษาวิภคฺติแบบซ้อนพยางค์ (Reduplicated Perfect) กับ ปโรกษาวิภคฺติแบบอนุประโยค (Periphrastic Perfect) นอกจากนั้น ยังมีกริยาอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า Pluperfect ด้วย แต่หายากมากในภาษา

2. อหยศนวิภคฺติ (Aorist) แบ่งออกได้เป็น 7 แบบย่อย ดังมีรายละเอียดอยู่ในบทต่อไป

ค. อนาคตกาล แบ่งเป็น

1. ภวิษยนฺตีวิภคฺติ (Simple Future)
2. ศวัสถนวิภคฺติ (Periphrastic Future)
3. กริยาติปคฺติวิภคฺติ (Conditional)

ชนิดหลังนี้ถึงแม้จะรวมอยู่ในอนาคตกาล เพราะใช้ไวยากรณ์แบบเดียวกับภวิษยนฺตีวิภคฺติที่จริง แต่ด้วยเหตุที่ไม่เป็นที่นิยมใช้แพร่หลายในภาษา ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงจะ

นำไปกล่าวถึงร่วมกับอัสวิภักดิ์ ซึ่งเป็นวิภักดิ์ที่ไม่เป็นที่นิยมใช้แพร่หลายเช่นเดียวกัน

อรรถ (artha-Mode or Mood) เป็นชื่อที่ใช้เรียกในภาษาสันสกฤต¹ ตามหลักภาษาไทยใช้ว่ามาลา เป็นชื่อที่ใช้บอกลักษณะของกริยา เช่น บอกความสั่ง บอกความขวน แต่ไม่ได้บอกเวลา ในภาษาสันสกฤตสมัยมหากาพย์มาจนถึงสมัยมาตรฐาน มีอยู่สามอย่าง คือ Indicative, Imperative และ Optative² แต่ถ้าจะแยกเป็นสี่ ก็จะได้ Precative แต่ในสมัยพระเวทจะมี Subjunctive เพิ่มขึ้นมาอีก

เฉพาะกาลและอรรถทั้งหมด ปาณินิเรียกรวมกันว่า ลการ (lakāra) เนื่องจากชื่อที่บัญญัติขึ้นนั้นขึ้นต้นด้วยล(ม)ทั้งหมด ในสมัยมหากาพย์มีอยู่ 10 ลการ ดังที่จะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป³

มีศัพท์ที่สำคัญในการแจกวิภักดีนาม ซึ่งสำคัญในการแจกกริยาภักทกด้วย (เนื่องจากกริยาภักทส่วนใหญ่แจกด้วยวิภักดีนาม) คือ ลิงค์ (Gender) ในภาษาสันสกฤตแบ่งเป็น 3 ลิงค์ คือ पुल्लิงค์ (Masculine Gender), स्त्रीलिंग (Feminine Gender) และ नपुंसกลिंग (Neuter Gender) เช่นเกี่ยวกับการแบ่งลิงค์ในภาษาตระกูล Indo-European ส่วนมาก คำว่าลิงค์นี้ไม่มีความหมายเกี่ยวกับเพศที่แท้จริงของนามศัพท์นั้น ๆ แต่อย่างใด

2.3 กริยาอาชยาค

คำว่าอาชยาคในภาษาสันสกฤตหรือภาษาที่สืบมาจากภาษาพระเวท เช่น บาลีและปรากฏอื่น ๆ นั้น อาจกล่าวได้ว่า หมายถึงคำที่ทำหน้าที่เป็นกริยาในประโยค แต่กริยา

¹ M.R. Kale, A Higher Sanskrit Grammar (Delhi : Motilal Banarsidass, 1969), p. 238.

² ทั้งสามอย่างนี้ ส่วนใหญ่จะแจกด้วยเอกกริยาปัจจุบันกาล และมีชื่อเรียกตามลำดับว่า ภวติวิภักดิ์, บัญญัติวิภักดิ์และสปีตมีวิภักดิ์.

³ ดู 2.6 หน้า 23-26.

อาชยาค์ไม่เหมือนกันที่เดียวกับกริยาแท้ (Finite verb) ในภาษาอังกฤษ ทั้งนี้ เพราะคำที่ทำหน้าที่กริยาแท้ของประโยคอาจไม่ใช่อาชยาค์ได้ กริยาภิตก (Participle) บางตัวก็อาจทำหน้าที่กริยาแท้ในประโยคได้ เช่น กริยาภิตกอดีตกาล ตัวอย่าง

mahājanā hyupāvṛttā rājadharmam samāsritāh/

MBh.12:260:17

จะเห็นได้ว่า กริยาแท้ไม่จำเป็นต้องเป็นอาชยาค์เสมอไป, ดังนั้น ตามหลักไวยากรณ์ คำว่าอาชยาค์จึงหมายความว่าเพียงคำชนิดหนึ่งที่แจกรูปด้วยวิภัติคำอาชยาค์เวลาจะนำมาใช้ในประโยค วิภัติคำอาชยาค์นี้มีรูปต่างจากวิภัติคำนาม กล่าวคือ มีได้บอกถึงค์ของประธานในประโยค แต่บอกบุรุษ บุรุษในภาษาสันสกฤตมี 3 บุรุษ คือ

ประณมบุรุษ ตรงกับ third person หรือบุรุษที่ 3 ในภาษาอังกฤษ หมายถึง ผู้ที่กล่าวถึง

นัชยมบุรุษ ตรงกับ second person หรือบุรุษที่ 2 ในภาษาอังกฤษ หมายถึง ผู้ที่พูดด้วย

อคุมบุรุษ ตรงกับ first person หรือบุรุษที่ 1 ในภาษาอังกฤษ หมายถึง ผู้พูด

ตัวประธานจะมีดังต่อไปนี้ :-

005081

		เอกพจน์	ทวิพจน์	พหูพจน์
บุรุษที่ 3 (ประณมบุรุษ)		sas, sā, tat	tāu, te	te, tās, tāni
บุรุษที่ 2 (นัชยมบุรุษ)		tvam	yuvām	yūyam
บุรุษที่ 1 (อคุมบุรุษ)		aham	āvām	vayam

2.4 ประเภทของกริยาอาชยาค์

กริยาอาชยาค์นี้ โดยปรกติจะสร้างขึ้นจากคำพยางค์เดียวที่มีอยู่จำนวนหนึ่งในภาษาสันสกฤต ซึ่งถ้าถือตามประเพณีของนักไวยากรณ์พื้นเมืองจะมีอยู่ประมาณ 2000 คำ มีชื่อ

เรียกกันว่า ธาตุ (root) เป็นตัวสมมุติที่ไม่มีใช้ในภาษา แต่เป็นต้นเค้าของกริยาทั้งหลาย และนามส่วนใหญ่ในภาษาสันสกฤต อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ มีธาตุที่มีใช้จริง ๆ เป็นจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนธาตุทั้งหมด ในขณะที่ธาตุบางตัว เช่น \sqrt{kr} จะมีที่ใช้มาก เพราะใช้แทนธาตุอื่น ๆ ในการแสดงความหมายอื่น ๆ ใดด้วย โดยเปลี่ยนอุปสรรคต่าง ๆ กันไป

ธาตุเหล่านี้ ก่อนจะนำมาใช้ในประโยค จำเป็นต้องมีการประกอบรูป ได้แก่ การลงปัจจัยเพื่อแสดงความหมายและหน้าที่ในประโยค และการแจกวิภक्तिเพื่อแสดงพจน์และบุรุษของประธาน โดยนำปัจจัยและวิภक्तिเหล่านี้มาประกอบเข้ากับธาตุตามหลักการสนธิภายใน (Internal Euphonism)

การจะดูว่ากริยานั้นเป็นกริยาชนิดใด และมีความหมายอย่างไร จะต้องดูจากปัจจัยว่า ลงปัจจัยกี่ตัว อะไรบ้าง การลงปัจจัยนี้มีกฎที่ต่าง ๆ กัน 10 กฎ สำหรับกริยาชั้นที่หนึ่งในปัจจุบันกาลทั้ง 4 ลการ (Conjugational Tenses and Modes) และกฎที่ใช้ทั่วไปสำหรับลการอื่น ๆ รวมทั้งกฎสำหรับกริยาชั้นอื่น ๆ ด้วย

เราพอจะแบ่งประเภทของกริยาอาชยาตได้ตามปัจจัยที่ลงก่อนแจกวิภक्ति ดังต่อไปนี้

2.4.1 กริยาชั้นที่หนึ่ง (Primitive Verb หรือ Primary Conjugation) เป็นกริยาคั้งเคิม มีความหมายตรงกับธาตุ เมื่อแจกเป็นปัจจุบันกาลทั้ง 4 จะต้องลงปัจจัยประจำหมวดธาตุที่เรียกชื่อว่า วิกรมปัจจัย (vikaranapratyaya)

กริยาชั้นที่หนึ่งแบ่งออกเป็น 10 หมวด ตามปัจจัยประจำหมวดธาตุ การเรียงลำดับต่อไปนี้เป็นการเรียงลำดับตามตำราของนักไวยากรณ์อินเดียคั้งเคิม ได้แก่

1. bhvādigāṇa - หมวด bhū 'เป็น' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า a-class ลง a ปัจจัย ธาตุเป็นชั้นคุณ เช่น

$\sqrt{bhū} \longrightarrow bhav + a + ti = bhāvati$

2. adādigana - หมวด ad 'กิน' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า root-class ไม่มีการลงปัจจัย เช่น

$$\checkmark ad + ti = atti$$

3. juhotyādigana - หมวด hu 'บวงสรวง' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า reduplicating class เพราะมีการซ้อนพยางค์ราก เช่น

$$\checkmark hu \longrightarrow juhó + ti = juhóti$$

(ลงคุณ u เป็น o เฉพาะเอกพจน์ปรกติไมบท)

4. divādigana - หมวด div (หรือ dīv) 'เล่น' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า ya-class ลง ya ปัจจัย เช่น

$$\checkmark dīv + ya + ti = divyati$$

5. svādigana - หมวด su 'ค้น' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า nu-class ลง nu ปัจจัย (no เมื่อเป็นเอกพจน์ ปรกติไมบท) เช่น

$$\checkmark su + no + ti = sunoti$$

6. tudādigana - หมวด tud 'แทง' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า a-class ลง a ปัจจัย ที่มีเครื่องหมายบอกระดับเสียงด้วย ราชตุคงเดิม เช่น

$$\checkmark tud + a + ti = tudati$$

7. rudhādigana - หมวด rudh 'กิน' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า nasal-class แทรกพยัญชนะนาสิก (โดยมากเป็น n) ระหว่างสระกลางราชตุกับพยัญชนะที่สุกราชตุ แต่ถาเป็นเอกพจน์ n นั้นจะมี a ตามมาด้วย เช่น

$$\checkmark rudh \longrightarrow ru + na + dh + ti = runāddhi$$

8. tanādigana - หมวด tan 'แผ่' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า u-class ลง u ปัจจัย (o เมื่อเป็นเอกพจน์ ปรกติไมบท) เช่น

$$\checkmark tan + o + ti = tanóti$$

9. kryādigana - หมวด kri' 'ซื้อ' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า nā-class ลง nā ปัจจัย เช่น

✓ kri + nā + ti = kriṇāti

10. curādigana - หมวด cur' 'ขโมย' เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า āya-class ลง āya ปัจจัย ชาติอาจเป็นชั้นคุณหรือพหูพจน์ก็ได้ เช่น

✓ cur → cor + āya + ti = corāyati

การแบ่งดังที่กล่าวมาโดยสังเขปข้างบนนี้ เป็นการแบ่งหมวดชาติตามคำรากศัพท์เมืองเดิม ชาติทั้งหมดในภาษาสันสกฤตจะต้องอยู่ในหมวดใดหมวดหนึ่งตามที่กล่าวมานี้หมดทุกตัว แต่จะสังเกตได้ว่า การเรียกชื่อปัจจัยนั้นเรียกตามคำรากไวยากรณที่นักไวยากรณชาวตะวันตกเป็นผู้เขียน ซึ่งเป็นการสะดวกและจำง่าย เพราะเรียกตามรูปที่ปรากฏในคำจริง ๆ ส่วนการเรียกชื่อปัจจัยตามหลักของนักไวยากรณพื้นเมืองดั้งเดิมนั้น จะแตกต่างไปจากรูปปัจจัยที่ปรากฏจริง ๆ เป็นอันมาก เนื่องจากเขาจะเพิ่มพยัญชนะหรือสระบางตัวเข้าไป เพื่อเป็นที่สังเกตและจดจำวิธีการสร้างคำจากปัจจัยนั้น ซึ่งเมื่อสร้างคำเสร็จเป็นคำสำเร็จรูปขึ้นมาแล้ว พยัญชนะหรือสระที่เพิ่มมาเหล่านั้นจะหายไป ในที่นี้ การเรียกชื่อปัจจัยตามหลักไวยากรณพื้นเมืองดั้งเดิม จะกระทำต่อเมื่อกล่าวถึงภวณินคณัน ๆ โดยละเอียด จึงจะยกมาอธิบายเป็นชนิด ๆ ไป

การแบ่งหมวดของภวณินคณันที่หนึ่งอีกแบบหนึ่งซึ่งนักไวยากรณตะวันตกนิยมใช้ในการอธิบายไวยากรณสันสกฤต คือการแบ่งตามเสียงลงท้ายปัจจัยตัวนั้น ๆ ว่าลงท้ายด้วย a หรือไม่ จึงเกิดการแบ่งภวณินคณันออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ สองหมวด คือ a-conjugation และ non-a-conjugation ดังนี้

a-conjugation ประกอบด้วยชาติทั้งหลายที่แจกเป็นปัจจุบันกาลทั้ง 4 โดยการลงวิภวณินคณันที่ลงท้ายด้วยเสียง a ได้แก่

หมวด 1. bhvādi

หมวด 6. tudādi

หมวด 4. divādi

หมวด 10. curādi

non-a-conjugation ประกอบด้วยธาตุทั้งหลายที่แจกเป็นปัจจุบันกาลทั้ง 4 โดยการลงวิกรมปัจจัย ที่มีไคลงท้ายควยเสียง a ไคแก

หมวด 2. adādi

หมวด 3. juhotyādi

หมวด 5. svādi

หมวด 7. rudhādi

หมวด 8. tanādi

หมวด 9. kryādi

การเรียกแบบนี้เป็นการเรียกแบบทั่ว ๆ ไป ซึ่งบางครั้งนักไวยากรณ์บางคนก็อาจไม่เรียกแบบนี้ แต่จะเรียกว่า First Conjugation และ Second Conjugation โดยยึดหลักไวยากรณ์กรีก ซึ่งแบ่งหมวดของกริยาออกเป็นสองหมวด นักไวยากรณ์บางคน เช่น A.A. Macdonell เรียก a-conjugation ว่า First Conjugation และเรียก non-a-conjugation ว่า Second Conjugation ¹ แต่บางคน เช่น W.D. Whitney ก็เรียกกลับกัน ²

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ A.A. Macdonell, A Sanskrit Grammar for Students (3d ed.; Oxford University Press, 1927), p. 84.

² W.D. Whitney, Sanskrit Grammar (2d Indian ed.; Delhi : Motilal Banarsidass, 1969), pp. 228-9.

2.4.2 กริยาชั้นที่สอง (Derivative Verb ชนิดที่แจกตามแบบ Secondary Conjugation) คือกริยาชนิดต่าง ๆ ที่สร้างโดยลงปัจจัยแปลกไปจากกริยาชั้นที่หนึ่ง กริยาชั้นที่สองแต่ละชนิดจะมีปัจจัยเป็นระบบของตนเองโดยเฉพาะ โดยไม่คำนึงถึงว่าธาตุที่จะนำมาสร้างนั้น เป็นธาตุที่อยู่ในหมวดอะไร แสดงว่าธาตุที่จะใช้สร้างเป็นกริยาชั้นที่สอง ก็ลงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นของกริยาชั้นที่สองได้เลย โดยไม่ต้องลงปัจจัยประจำหมวดธาตุเสียก่อน

กริยาชั้นที่สองแบ่งเป็นชนิดต่าง ๆ ตามความหมายและปัจจัยที่ลงกับธาตุไว้ดังนี้

1. กริยากรรมวาจก (Passive Verb) คือ กริยาที่บ่งว่าประธานส่วนใหญ่เป็นผู้รับผลของกริยา ลง ya ปัจจัย

2. กริยาการีต (Causative or Causal Verb) คือกริยาที่บ่งว่าประธานส่วนใหญ่เป็นผู้ยั้งใหญ่จนกระทำกริยา ลง aya ปัจจัย และมีการเพิ่มระดับสระของธาตุ

3. กริยาบอกความปรารถนา (Desiderative Verb) คือกริยาที่บ่งว่าประธานปรารถนาที่จะกระทำกริยานั้น ลง sa ปัจจัย และมีการซ้อนพยางค์ (reduplication) ของธาตุ

4. กริยาบอกความเนิ่น (Intensive or Frequentative Verb) คือกริยาที่บ่งว่าประธานทำกริยานั้นซ้ำ ๆ หรือบ่อย ๆ โดยปรกติลง ya ปัจจัยและมีการซ้อนพยางค์ธาตุ แต่บางที่อาจไม่มีการลงปัจจัยก็ได้

5. กริยานาม (Denominative Verb) คือกริยาที่สร้างจากนามศัพท์ (คือคำที่แจกด้วยวิภัติคำ) ส่วนใหญ่ลง aya ปัจจัย ความจริงกริยาชนิดนี้แตกต่างจากกริยาชั้นที่สองทั้ง 4 ชนิดข้างต้น ด้วยเหตุที่สร้างจากนามแทนที่จะสร้างจากธาตุ แต่การที่นำมารวมไว้ในจำพวกกริยาชั้นที่สองนี้ด้วย ก็เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับกริยาการีตอย่างใกล้ชิด เพียงแต่มีได้สร้างจากธาตุอย่างกริยาการีตเท่านั้น

กริยาชั้นที่สองเหล่านี้ สามารถใช้แจกเป็นลการต่าง ๆ ได้ เช่นเดียวกับกริยาชั้นที่หนึ่ง อย่างไรก็ตาม กริยาชั้นที่สองบางชนิดจะมีที่ใช้ในลการอื่น ๆ นอกจากปัจจุบันกาลทั้ง 4 ไม่นานัก แต่กริยาชั้นที่สองชนิดที่สำคัญที่สุดสองชนิด คือ กริยากรรมวาจกและกริยาการีต จะมีที่ใช้ทุกลการโดยไม่มีข้อยกเว้น ซึ่งจะกล่าวถึงโดยละเอียดในตอนต่อไป

2.4.3 กริยาชั้นที่สาม (Derivative Verb ชนิดที่แจกตามแบบ Tertiary Conjugation) คือกริยาที่เกิดจากการผสมของกริยาชั้นที่สองที่ต่างชนิดกัน โดยจะเอาเค้ากริยาชั้นที่สองชนิดไหนเป็นหลักก็ได้ ความหมายที่ปรากฏก็จะเป็นความหมายของกริยาชั้นที่สองนั้น ๆ รวมกัน ความหมายหลักคือความหมายของเค้ากริยาที่อยู่ชั้นในสุด และความหมายรองจะได้แก่ความหมายของเค้ากริยาตัวนอกออกมา โดยปรกติที่นิยมทำกันอยู่ มีดังต่อไปนี้

1. เค้ากริยาบอกความเน้น อาจลงปัจจัยของกริยากรรมวาจก กริยาการีต และกริยาบอกความปรารถนาได้ นอกจากนั้น ยังอาจลงปัจจัยของกริยาบอกความปรารถนาของการีตได้พร้อมกัน¹
2. เค้ากริยาบอกความปรารถนา อาจลงปัจจัยของกริยากรรมวาจก และกริยาการีตได้²
3. เค้ากริยาการีต อาจลงปัจจัยของกริยากรรมวาจก และกริยาบอกความปรารถนาได้³

¹ Ibid., p. 372.

² Ibid., p. 377.

³ Ibid., p. 386.

กริยาชั้นที่สามยังมีอีกหลายชนิด นอกจากชนิดที่นิยมเท่านั้น ทั้งจะได้กล่าวโดยละเอียดในบทที่ว่าด้วยกริยาชั้นที่สาม

2.5 วิกัตติอาชยาคในภาษาสันสกฤต

วิกัตติอาชยาค คือส่วนของคำสำหรับใช้แจกรูปคำกริยา เพื่อนำไปใช้ในประโยค วิกัตติอาชยาคเหล่านี้ ใช้ต่อเขาหลังคำกริยาอันประกอบควยธาตุและปัจจัย มีความหมายคือบอกพจน์และบุรุษของประธานในประโยคนั้น ๆ วิกัตติอาชยาคแบ่งอย่างกว้าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

2.5.1 วิกัตติชั้นที่หนึ่ง (Primary Endings) ใช้สำหรับแจกกริยาให้เป็นภาวติ วิกัตติ ภาวษณันติวิกัตติ และอัทยคณิวิกัตติบางแบบ

ปรสไมบต	อาตมเนบต
mi vas mas	e vahe mahe
si thas tha	se āthe dhve
ti tas anti, ati	te āte ante, ate

2.5.2 วิกัตติชั้นที่สอง (Secondary Endings) ใช้สำหรับแจกกริยาให้เป็น หนัสคณิวิกัตติ กริยาติปตติวิกัตติ อัทยคณิวิกัตติ สัปคมีวิกัตติ และ subjunctive ในภาษาพระเวท

ปรสไมบต	อาตมเนบต
am va ma	i, a vahi mahi
s tam ta	thās āthām dhvam
t tām an, us	ta ātām anta, ata, ran

2.5.3 วิกัตติของปโรชชาวิกัตติ ใช้สำหรับแจกปโรชชาวิกัตติ

ปรัสไมบท			อาคมเนบท		
a	va	ma	e	vahe	mahe
tha	athus	a	se	āthe	dhve
a	atus	us	e	āte	re

2.5.4 วิกัตติของปัญจมีวิกัตติ ใช้สำหรับแจกปัญจมีวิกัตติ

ปรัสไมบท			อาคมเนบท		
āni	āva	āma	āi	āvahāi	āmahāi
dhi,hi,-,āna,tāt	tam	ta	sva	āthām	dhvam
tu	tām	antu,atu	tām	ātām	antam,atām

การเรียงวิกัตติเหล่านี้ เรียงเอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ตามลำดับจากซ้ายไปขวา และเรียงบุรุษที่ 1, 2 และ 3 ตามลำดับ จากบนลงล่าง

อย่างไรก็ตาม มีโซววิกัตติเหล่านี้ทุกชุดจะสามารถประกอบกับเคากริยาได้ทันทีเหมือนกันหมด กริยาบางวิกัตติก็ทำได้ เช่นภววิกัตติสามารถประกอบรูปวิกัตติชั้นที่หนึ่ง เข้ากับเคากริยาชั้นที่หนึ่ง หรือชั้นที่สองได้ทันที แต่บางวิกัตติก็ทำไม่ได้ เช่น สัปตมีวิกัตติ จะต้องเติม e เข้าข้างหน้าวิกัตติชั้นที่สองเสียก่อน (และถ้านำหน้าสระต้องแทรก y ด้วย) แล้วจึงจะนำไปประกอบกับเคากริยาเหล่านั้นได้ วิกัตติชุดอื่น ๆ ก็มีหลักการคล้ายคลึงกัน

2.6 กาลและอรรถในภาษาสันสกฤต

การแจกกริยาในภาษาสันสกฤต จะแบ่งตามชุดของวิกัตติที่ประกอบกับธาตุ เป็นชนิดต่าง ๆ ตามแต่จะใช้วิกัตติชุดใด วิกัตติชุดต่าง ๆ เหล่านี้จะแสดงกาล (kāla) ซึ่งบ่งว่าประธานได้กระทำกริยานั้นแล้ว หรือกระทำอยู่ หรือจะกระทำ (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Tense) และอรรถ (artha) ซึ่งบ่งลักษณะของกริยา ว่าประธานจะต้อง

กระทำ หรือควรจะทำกริยานั้น (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Mode หรือ Mood) ในหนังสือหลักภาษาไทยของพระยาอุปกิตศิลปสารเรียกกรรณนี้ว่า มาลา แต่เรียกกาลว่า กาลตรงกัน¹ ในไวยากรณ์สันสกฤตดั้งเดิม จะนับกาลและอรรณรวมกันไปโดยไม่มีกรแบ่งแยก ผู้ศึกษาจะต้องสังเกตเอาเองว่า วิภक्तिชฺคฺโคแสดงกาลหรืออรรณ คำว่าไวยากรณ์สันสกฤตรุ่นเก่าเช่นของปาณินิ จะเรียกชื่อกาลและอรรณเหล่านี้เป็นรหัสเช่นเดียวกับที่เรียกองค์ประกอบอื่น ๆ ในตำราไวยากรณ์ ในที่นี้ จะนำชื่อรหัสในตำราปาณินิมาเทียบกับชื่อสามัญในตำราไวยากรณ์สันสกฤตทั่วไป และชื่อภาษาอังกฤษที่ใช้เรียกในตำรารุ่นใหม่เขียนเป็นภาษาอังกฤษควย²

ชื่อรหัส	ชื่อสามัญ	กาลและอรรณ	ชื่อภาษาอังกฤษ
laṭ	{ bhavati vṛtṭih }	vartamānah	Present (Indicative)
luṅ	adyatanī	bhūtaḥ	Aorist
laṅ	hyastanī	anadyatanabhūtaḥ	Imperfect
liṭ	parokṣā	parokṣabhūtaḥ	Perfect
luṭ	śvastanī	anadyatanabhaviṣyan	First Future

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2498), หน้า 114-8.

² Kale, loc.cit.
K.L.V. Sastri and L.A. Sastri, Sabda Manjari (Kalpathi-Palghat: R.S. Vadhyar & Sons, 1960), pp. 110-11.

Monier Williams, A Practical Grammar of the Sanskrit Language (4th ed., Varanasi : The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1962), p. 122.

ชื่อรหัส	ชื่อสามัญ	กาลและอรรถ	ชื่อภาษาอังกฤษ
lṛt	bhaviṣyanti	bhaviṣyan	Second Future
lot	pañcamī	ājñā	Imperative
{ vidhiliṅ liṅ }	saptamī	vidhiḥ	{ Optative Potential }
{ āsīrliṅ liṅnāsīḥ }	āsīḥ	āsīḥ	{ Precative Benedictive }
lṛñ	kriyātipattiḥ	saṃketah	Conditional

ทั้งสิบชื่อนี้ 6 ชื่อแรกเป็นชื่อกาลต่าง ๆ 4 ชื่อหลังเป็นอรรถ นอกจากนี้ ในภาษาไวทิกะ (Vedic) ยังมีอรรถเพิ่มขึ้นมาอีกชนิดหนึ่งคือ let ซึ่งนักไวยากรณ์สันสกฤตชาวตะวันตกเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Subjunctive ¹ ซึ่งจะไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้

ส่วนชื่อที่วงเล็บปีกกาไว้ นั้น แสดงว่าเรียกได้หลายชื่อ ในตำราบางเล่มจะเรียกชื่อที่อยู่ข้างบน แต่บางเล่มก็จะเรียกชื่อที่อยู่ข้างล่าง เช่น vidhiliṅ และ āsīrliṅ เป็นชื่อที่อ้างถึงใน Sabda Manjari ของ Vidyasagar K.L.V. Sastri และ Pandit L. Anantharama Sastri ² แต่ทว่า ใน Practical Grammar of the Sanskrit Language จะอ้างถึงชื่อรหัสของปานิโวว่า liṅ และ liṅnāsīḥ ตามลำดับ ³ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในวิทยานี้พนธ์ฉบับนี้ จะเรียกชื่อวิภक्तिตามชื่อสามัญในข้อที่ 2 ตลอด

ศูนย์วิทยพัชการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Williams, loc.cit.

² Sastri, loc.cit.

³ Williams, loc.cit.

กาลและอรรถทั้งหมดนี้ ในตำราไวยากรณ์สันสกฤตรวมเรียกว่า Lakāra หรือ
 ลการ ปาณินิได้บันทึกชื่อรหัสของลการทั้งสิบไว้เป็นคำประพันธ์ดังนี้

laṭ vartamāne leṭ vede bhūte luṅlaṅliṭastathā/
 vidhyāśiṣoṣṭu liṅlotāu luṭ lrṭ lrṅ ca bhaviṣyati//¹

เหตุที่มีรหัสจำนวนหนึ่งลงท้ายด้วย ṭ และอีกจำนวนหนึ่งลงท้ายด้วย ṅ นั้น สันเกต
 ไคว่า ลการที่มีชื่อลงท้ายด้วย ṭ ส่วนใหญ่แจกด้วยวิภक्तिชั้นหนึ่งหรือ Primary Endings
 ส่วนลการที่มีชื่อลงท้ายด้วย ṅ ส่วนใหญ่แจกด้วยวิภक्तिชั้นที่สองหรือ Secondary Endings

ในจำนวนลการทั้งสิบนี้ มีอยู่ 4 ลการ ที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า Special
 or Conjugational Tenses and Modes² และเรียกในภาษาสันสกฤตว่า sārvaadhā-
 tuka คือ ภาวีวิภक्ति หยัสตินีวิภक्ति บัญจิมีวิภक्ति และสปีตมีวิภक्ति (ซึ่งรวมอยู่ในปัจจุบัน
 กาลทั้งหมด ต่อไปจึงขอเรียกรวมกันว่า ปัจจุบันกาลทั้ง 4) ในลการทั้ง 4 นี้ เราจะต้องลง
 ปัจจัยประจำหมวดราชาศัพท์ราชูตวันันสังกัดอยู่ ก่อนที่จะแจกวิภक्तिประจำลการนั้น ๆ เพื่อแสดง
 กาลและอรรถของแต่ละลการ เรียกไคว่า กริยาอาชยาคติที่แจกในปัจจุบันกาลทั้ง 4 นี้ จะมี

¹ Kale, loc.cit.

² Whitney, op.cit., p. 227.

F. Kielhorn, A Grammar of the Sanskrit Language (Bombay :
 Government Central Book Depot , 1870), p. 77.

Kale, op.cit., pp. 239-40.

Max Müller เรียกว่า Modified Tenses และเรียกลการที่เหลือว่า
 Unmodified Tenses (Müller, op.cit., p. 140)

³ Kale, loc.cit.

ลักษณะพิเศษกว่ากริยาที่แจกในลการอื่น ๆ ซึ่งในภาษาอังกฤษเรียกว่า General or Non-conjugational Tenses and Modes หรือภาษาสันสกฤตเรียกว่า ārdhadhātuka¹ ที่เป็นคั้งนั้นเพราะการแจกกริยาในลการอื่น ๆ ที่เหลืออีก 6 ลการนั้น เพียงแต่ลงปัจจัยประจำการแสดงกาลและอรรถที่ต้องการให้แก่ธาตุเท่านั้นก็นำไปแจกวิภคิต์ได้ โดยไม่ต้องลงวิกรมปัจจัยหรือปัจจัยประจำหมวดธาตุควบ

คำว่า sāravadhātuka นั้น แต่เดิมเป็นคำที่ปานิไนไซเรียกรการแจกวิภคิต์ของลการต่าง ๆ ทุกลการ นอกจากปโรกษาวิภคิต์และอาศีสวิภคิต์ และไซเรียกรปัจจัยที่จำแนกโดยมีรหัส ๘ เป็นเครื่องหมาย (ในตำราไวยากรณ์ของเขา) ได้แก่

1. ปัจจัยประจำหมวดธาตุ (วิกรมปัจจัย) ทั้งหมด นอกจากหมวดที่ 8
2. ปัจจัยที่ไซลงเพื่อสร้างกริยาภคิต์ปัจจุบันกาลปรสโมมทและอาตมเนมท

ปัจจัยที่ไซลงเพื่อสร้างกริยาอาชยาตอื่น ๆ ที่เหลือ รวมเรียกว่า ārdhadhātuka หึ่งสิ้น ได้แก่

1. ปัจจัยประจำหมวดธาตุหมวดที่ 8 และ 10
2. ปัจจัยที่ไซลงเพื่อสร้างกริยาภคิต์และกริยานามบางตัว
3. ปัจจัย sya ที่ไซลงเพื่อสร้างกริยาภคิต์วิษณตีวิภคิต์
4. ปัจจัย tā ที่ไซลงเพื่อสร้างกริยาศวิสตันีวิภคิต์
5. ปัจจัย sa ที่ไซลงเพื่อสร้างกริยาบอกความปรารณาและกริยาอภัยตณีนีวิภคิต์

6. ปัจจัย ya ที่ไซลงเพื่อสร้างกริยากรรมวาจกและกริยาบอกความแนนปัจจัยต่อไปนึ่งจัดเป็น ārdhadhātuka เช่นกัน

7. ปัจจัยที่ไซลงเพื่อสร้างกริยาภคิต์กตีกกาล หึ่งกรรตุวาจกและกรรรมวาจก

¹ Ibid.

8. ปัจจัยที่ไชลงเพื่อสร้างอพยยกริยา (Indeclinable Participles)

ปัจจัยชนิดที่เรียกว่า *sārvadhātuka* นั้น ส่วนใหญ่จะไชลงให้แก่ธาตุอื่นเปลี่ยนรูป—เพื่อให้เข้ากับปัจจัยเหล่านั้นเรียบร้อยแล้ว แต่ถาเป็นชนิด *ārdhadhātuka* จะลงปัจจัยให้แก่ธาตุโดยตรงที่เกี่ยว¹ ดังนั้น ต่อมาจึงเปลี่ยนไปอนุโลมให้เรียกปัจจัยนั้นกาลทั้ง 4 ว่า *sārvadhātuka* และเรียกการอื่น ๆ ว่า *ārdhadhātuka* ได้

มีธาตุอยู่หมวดหนึ่งซึ่งลงปัจจัยประจำหมวดของตนอยู่เกือบตลอดเวลา ทั้งในปัจจุบันกาลทั้ง 4 และการอื่น ๆ ที่เหลือเป็นส่วนใหญ่ด้วย ธาตุหมวดนั้นคือธาตุหมวดที่ 10 (*curādigana*) แต่ด้วยเหตุที่ธาตุหมวดนี้ส่วนใหญ่มาจากหรือถือกันว่ามาจากกริยาการีต จึงไม่ทำให้เกิดการขัดกันกับข้อบังคับของปาดินิที่กล่าวมาในย่อหน้าที่แล้วแต่ประการใด

2.7 การแบ่งวาจกในภาษาสันสกฤต

ในตำราไวยากรณ์สันสกฤตสมัยแรก หรือแม้ในปัจจุบันนี้ก็ตาม ที่เขียนเป็นภาษาสันสกฤตหรือภาษาพื้นเมือง จะแบ่งชนิดของประโยค (*prayoga*) ออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้²

1. *kartari prayogaḥ* (Active Voice หรือกริยาวาจก) ได้แก่ประโยคที่ผู้กระทำกริยาสำคัญของประโยคนั้นแจกเป็นวิภคิตีที่ 1 และผู้ที่ได้รับการกระทำจะแจกเป็นวิภคิตีที่ 2

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ *Ibid.*

² *Sastri, op.cit., pp. 124-5.*

Kale เรียกว่า *kartarīprayogaḥ, karmanīprayogaḥ* และ *bhāveprayogaḥ* (*Kale, op.cit., p. 238*).

2. karmani prayogaḥ (Passive Voice หรือกรรมวาจก) ได้แก่ประโยคที่นามศัพท์แจกเป็นวิภคิตีที่ 1 เป็นผู้ได้รับการกระทำอาการของกริยานั้น ซึ่งเป็นสกรรมวาจก (Transitive Verb) โดยตัวผู้กระทำกริยานั้นส่วนมากจะแจกเป็นวิภคิตีที่ 3

3. bhāve prayogaḥ (Impersonal Passive Voice หรือ Impersonal Construction หรือภาววาจก) ประโยคชนิดนี้ไม่มีวิภคิตีที่ 1 ตัวผู้กระทำกริยาแจกเป็นวิภคิตีที่ 3 นอกจากนี้ กริยาอาขยาตในประโยคชนิดนี้จะต้องเป็นอกรรมวาจก (Intransitive Verb) เราอาจจะเรียกว่าเป็นกรรมวาจกของอกรรมกริยาก็คได้

จะเห็นได้ว่า ที่ตำราพื้นเมืองแบ่งประโยคออกเป็น 3 ชนิด "กร" เช่นนี้ ก็เพราะมุ่งที่โครงสร้างของประโยคเป็นสำคัญว่าประโยคชนิดนี้มีโครงสร้างเป็นอย่างไร ไม่ได้มุ่งที่ประธานหรือกรรมของประโยคทั้งสิ้น ไม่ว่าโครงสร้างของตัวกริยาอาขยาตในประโยคจะเป็นเช่นไร จะเป็นกริยาการีต กริยาบอกความปรารถนา หรือกริยาบอกความแน่น หรือกริยานามก็ตาม รูปประโยคก็จะมีเกินไปจากสามรูปนี้ได้ ตัวอย่าง

กรรมวาจก √ nī 'นำ'

te nayanti param tīram siddhān pratyānayanti ca/

R.4:43:40

กรรมวาจก √ muc 'ปล่อย'

tathāivāikatvanānātre sa dukhāt pratimucyate/

MBh.14:47:7

ภาววาจก √ gam 'ไป'

pārthivebhyo mahābāho samaye gamyatāmiti/

MBh. 14:72:24

อย่างไรก็ดี การแบ่ง—ออกเป็นชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นการแบ่งในทัศนะของนักไวยากรณ์อินเดีย ส่วนในทัศนะของนักไวยากรณ์ตะวันตก การแบ่งออกจะผิดแผกแตกต่างกันไปบ้าง แต่ไม่ถึงกับต่างกันอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ส่วนใหญ่จะแบ่งวาจกตามรูป

การแจกของกริยา เช่น W.D. Whitney แบ่งวาทในภาษาสันสกฤตออกเป็น 2 เช่นเดียวกับในภาษกรีก¹ ดังนี้

1. Active Voice

2. Middle Voice

วาททั้งสองนี้ แตกต่างกันที่การแจกวิภक्तिที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Personal Endings ความแตกต่างนี้ครอบคลุมไปทั้งระบบภาษา เพราะไม่มีรูป Active ของกริยาอาชยาตใดที่ไม่มีรูป Middle เป็นคู่กัน และในรูปกริยาภक्तिต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน (แต่ข้อนี้ใช้ไม่ได้สำหรับ Infinitive)

นักไวยากรณ์ตะวันตกคนอื่น ๆ ก็มีความเห็นที่แตกต่างกันออกไปในเรื่องนี้ เช่น Monier Williams กล่าวไว้ว่า เดิมมีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ประการหนึ่งว่า Passive นั้นไม่น่าจะเรียกว่าวาท เมื่อพิจารณาการยอมรับความหมายของคำว่า Voice หรือวาทมาแต่ดั้งเดิมในภาษกรีกและละติน กริยากรรมวาทก็มีรูปเหมือนกับกริยากรรมวาทที่เป็นกรรตุวาทต่างกันแต่การแจกวิภक्ति ในภาษาละตินกริยาที่เป็นกรรตุวาทก็มีรูปเหมือนกริยาที่เป็น Middle Voice ไม่ว่าจะเป็กริยาหรือการแจกวิภक्ति แต่ในภาษาสันสกฤตรูปกรรตุวาทต่างจากรูปกรรตุวาทของปัจจุบันกาลทั้ง 4 โดยสิ้นเชิง เว้นแต่กริยาหมวดที่ 4 เท่านั้น ในขณะที่วิภक्तिอาจเหมือนกันกับเวลาแจกเป็น Middle ไม่มีผิด ดังนั้น กริยากรรมวาทจึงควรจะนับว่าเป็นกริยาชั้นที่สองชนิดหนึ่งแยกออกมาต่างหากจากรากุ. สร้างขึ้นโดยหลักการอันหนึ่งที่ตายตัว และไม่จำเป็นต้องลงปัจจัยประจำหมวดรากุเหมือนเวลาแจกเป็นกรรตุวาท²

¹ Whitney, op.cit., p. 200.

² Williams, op.cit., p. 135.

ความคิดเห็นและข้อสังเกตของท่านผู้นี้ยังมีอีกเป็นจำนวนมาก แต่จะขอเก็บไว้
 อดังในตอนที่กล่าวถึงกริยากรรมวาจกสมัยมหากาพย์โดยเฉพาะ

นักไวยากรณ์สันสกฤตผู้มีชื่อเสียงอีกคนหนึ่ง คือ A.A. Macdonell ได้ให้ความ
 เห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า กริยาอาชยาติในภาษาสันสกฤตจะแจกได้สองอย่าง คือ เป็น Active
 หรือ Middle การแจกเป็น Active Voice คือแจกเป็นกริยากรรมตามธรรมดา แต่
 ถ้าแจกเป็น Middle จะเป็นกริยาสะท้อน¹ เพราะผลของการกระทำได้แก่ตัวผู้กระทำ
 เอง ส่วนกรรมวาจกนั้นใช้วิภक्ति Middle ต่างกันเฉพาะแต่ปัจจุบันกาลทั้ง 4 และ
 อัตยตน์วิภक्तिบุรุษที่ 3 เอกพจน์เท่านั้น

ที่เป็นคั้งนี้จะเห็นได้ชัดว่า นักไวยากรณ์ตะวันตกเป็นจำนวนมาก มักรวมกริยา
 Passive กับ Middle เข้าด้วยกัน แต่การจะยึดอะไรเป็นหลักนั้นสุดแล้วแต่วิจารณ์ญาณ
 ของแต่ละบุคคล โดยมากมักจะยึดเอา Middle เป็นหลัก และถือกริยากรรมวาจกเป็น
 ส่วนหนึ่งของกริยา Middle ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำได้ และบางคนอย่าง Monier Williams
 ในตอนที่กล่าวถึงกริยากรรมวาจก ก็กล่าวถึงกริยาใน Middle Voice ว่าเป็นส่วนหนึ่ง
 ของกริยากรรมวาจก ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ทำได้เช่นเดียวกัน

2.8 ปรัสไมบทและอาत्मเนยบท

ในภาษาสันสกฤต แบ่งวิธีการแจกกริยาออกเป็นสองอย่าง คือ Active กับ
 Middle และนี่เองที่เป็นเหตุให้ให้นักไวยากรณ์ตะวันตกที่โด่งดังนามมาข้างบน ใช้เป็น
 หลักในการแบ่งว่า ภาษาสันสกฤตมีเพียงสองวาท

Active นั้น ภาษาสันสกฤตเรียกว่า *parasmaipada* แปลตามตัวว่า บทเพื่อ
 ผู้อื่น ส่วน Middle เรียกว่า *ātmanepada* แปลตามตัวว่าบทเพื่อตนเอง การแจก

1

Macdonell, *op.cit.*, p. 82.

กริยาชนิดทั้งสองนี้มีทฤษฎีอยู่ว่า ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำเพื่อยังประโยชน์ให้ผู้อื่น
ใช้แจกวัยปรัสไมบถ แต่การกระทำนั้น เป็นการกระทำเพื่อยังประโยชน์ให้ตนเอง ใช้
แจกวัยอาตมเนบถ เช่น

dadāti 'เขาให้' ādatte 'เขารับ' เป็นต้น

แต่แท้ที่จริงแล้ว การแบ่งแยกระหว่างปรัสไมบถกับอาตมเนบถในทางทฤษฎีกับใน
ทางปฏิบัตินั้นไม่เหมือนกัน เพราะธาตุบางตัวในภาษาจะใช้แจกเป็นปรัสไมบถเท่านั้น แพบ
ไมใช้อาตมเนบถเลย ในทางกลับกัน ธาตุบางตัวก็ใช้แจกเป็นอาตมเนบถเท่านั้น แพบไม่ใช้
ปรัสไมบถเลย ธาตุบางตัวจะแจกได้ทั้งคู่แต่ก็จะนิยมใช้เพียงบถเดียว ในกรณีที่ใช้แจกได้
ทั้งสองบถ ความหมายอาจเหมือนกันหรือแตกต่างกันก็ได้ แต่มีข้อสังเกตว่า ธาตุที่นิยมแจก
วัยปรัสไมบถเพียงอย่างเดียว มักเป็นธาตุที่มีความหมายบอกการกระทำ ซึ่งถือกันมาแต่เดิม
ว่าเป็นสกรรมธาตุ คือต้องมีกรรมมารับ¹ เช่น

✓ śap 'แทง'

śāpārhaḥ pṛthivīnāśe hetubhūtaḥ śapasva mām//

MBh.11:15:26

ส่วนธาตุที่ใช้แจกเป็นอาตมเนบถเพียงอย่างเดียว แต่เดิมมักเป็นพวกที่บอกภาวะ
มากกว่ากริยาอาการ คือเป็นนกรรมธาตุ ไม่ต้องมีกรรมมารับ² เช่น

✓ vṛt 'เป็นไป'

sītā satpathamāsthāya kva nu sā vartate priyā/

R.4:1:109

¹ Müller, op.cit., pp. 137-8.

² Ibid.

ธาตุจำพวกหลังนี้ ปาณินิทำเครื่องหมายไว้ในธาตุปาฐ ¹ ว่า *ñ-it* หรือ *anudātta-it* ² (Pāṇini 1:3, 12)

อย่างไรก็ตาม แม้ในภาษาที่กวีผู้สามารถมากที่สุดใช้ ก็ยังมีธาตุเป็นจำนวนมากที่ควรถือว่าเป็นอักษรธาตุ แต่แจกควบปริสโมท และธาตุซึ่งเป็นสกรรมธาตุ สามารถมีกรรม (คือวิภัตติ 2) มารับ แจกควบอาत्मเนทอยู่เสมอ เช่น

✓ *grdh* 'โลก', ✓ *tus* 'พอใจ' (อักษรธาตุ)

*eṣa dharmah paramo yat svakena rājā tusyenna
parasvesu grdhyet//* MBh.3:4:7

✓ *labh* 'ได้รับ' (สกรรมธาตุ)

*kva gato lapsyase śarma bharturmama mahātmanah/
R.3:53:23*

และจะเป็นอย่างนี้ตลอดไป แม้แต่ในกรณีที่มีการตอบรับของกริยา ซึ่งเป็นกรณีที่ธาตุส่วนใหญ่จะไขแจกควบอาत्मเนท เช่น

vyatihasanti 'เขาหัวเราะเยาะกัน' (Pāṇini 1:3, 15
vārttika 1, 2)

ในขณะที่ *smayate* 'เขายิ้ม (ฝ่ายเดียว)' นักไวยากรณ์อินเดียจะให้ใช้อาत्मเนท

trāyate 'เขาปกป้อง' ก็ใช้เป็นอาत्मเนทแม้จะมีกรรมมารับ เช่น
trāyasva mām mahābhāga patim cemam vimuñca me/

MBh.1:169:35

¹ ธาตุปาฐ เป็นชื่อหมวดหมู่ของธาตุ ซึ่งปาณินิได้ครอบงอมไว้.

² Müller, *loc.cit.*

เมื่อเป็นดังนี้ ก็สรุปได้ว่า มีธาตุอยู่จำนวนหนึ่งที่เป็นที่นิยมใช้เฉพาะปรสิโมบท และกลับกัน ก็มีธาตุอีกจำนวนหนึ่งที่เป็นที่นิยมใช้เฉพาะอาत्मเนบท

ธาตุที่ใช้โคเฉพาะปรสิโมบท เรียกว่า parasmāipadin และธาตุที่ใช้โคเฉพาะอาत्मเนบท เรียกว่า ātmanepadin ซึ่งไม่จำเป็นว่าธาตุที่แจกด้วยบทใดบทหนึ่งอยู่เสมอ เมื่อไม่มีอุปสรรคนำหน้า จะต้องแจกด้วยบทเดียวกันนั้น เวลามีอุปสรรคมาข้างหน้า

ส่วนธาตุที่ใช้โคทั้งปรสิโมบทและอาत्मเนบท ซึ่งมีชื่อเรียกว่า ubhayapadin นั้น โดยทางทฤษฎีจะเลือกใช้บทไหนก่อนแล้วแต่การกระทำของผู้กระทำกริยา ว่ากระทำกริยานั้นให้มีผลสะท้อนเข้าสู่ตัวเองหรือผู้อื่น โดยนัยที่กล่าวไว้ในตอนต้นถึงความหมายดั้งเดิมของวิภक्तिทั้งสองชนิดนี้ แต่ถึงอย่างไร การแบ่งแบบนี้ก็มีอยู่แต่ในทฤษฎีเท่านั้น ในด้านการปฏิบัติแล้วไม่มีผู้สนใจเท่าไรนักแม้แต่นักประพันธ์หรือกวีผู้สามารถ ขึ้นชื่อว่าธาตุที่เป็น ubhayapadin แล้ว โดยมากผู้ใช้ภาษาก็ใช้ปนกันทั้งปรสิโมบทและอาत्मเนบท โดยไม่คำนึงถึงความหมายดั้งเดิมของบททั้งสอง ไม่ว่าจะแจกวิภक्तिบทใดก็มีความหมายเท่ากัน นอกจากนี้ การแจกวิภक्तिของกริยาการวิเศษซึ่งอนุโลมตามหลักการแจกวิภक्तिของกริยาชั้นที่หนึ่ง ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน

ในสมัยมหากาพย์ มีการแจกกริยาเป็นบทที่ไม่เป็นที่นิยมใช้ในสมัยอื่น ๆ มากมาย บางครั้งก็แจกเป็นบทที่ไม่พบที่ใช้ในสมัยอื่นเลยด้วย ทั้งนี้เนื่องจากสมัยมหากาพย์นั้นเป็นสมัยที่ภาษากำลังอยู่ในระยะเปลี่ยนแปลงจากยุคพระเวทเข้าสู่ยุคสันสกฤตมาตรฐาน กฎเกณฑ์ต่าง ๆ จึงยังไม่บังชัคตตายตัวลงไปว่าธาตุตัวใดจะแจกเป็นบทไหน อีกประการหนึ่งวรรณคดีสมัยมหากาพย์เป็นวรรณคดีร้อยกรอง ครุหลุของคำประพันธ์จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก และกวีมักจะปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด ดังนั้น ถ้าหากแจกกริยาเป็นบทที่นิยมกันอยู่แล้วจะทำให้ครุหลุผิดไป กวีก็จะหลีกเลี่ยงไม่ใช้บทนั้นไปใช้อีกบทหนึ่งแจกแทน ซึ่งอาจไม่เคยมีที่ใช้มาก่อนเลยก็ได้¹

¹ คุปทที่ 7, หน้า 255-62.

การแจกกริยาเป็นปรัสเซียไมทกับอาตมเนบนี้ แม้จะไม่สามารถแบ่งแยกได้อย่างชัดเจนนักในการแจกกริยาชั้นที่หนึ่ง แต่สำหรับกริยาชั้นที่สอง โดยเฉพาะกริยากรรมวาจกแล้ว บทของกริยาอาจใช้เป็นเครื่องหมายส่วนหนึ่งในการบอกวาจกได้ โดยนำไปพิจารณาร่วมกับตัวปัจจัย ถ้าหากกริยานั้นลง ya ปัจจัย และแจกด้วยอาตมเนบ ส่วนใหญ่จะเป็นกริยากรรมวาจก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย